

jožef sekač i njegovo delo

ištvani seli

Na izbor ove teme podstakle su me dve jubilarne godišnjice koje slede jedna za drugom. Prva godišnjica predstavlja vek i po od pojave prevoda zbirke Jožefa Sekača *Srpske narodne pesme* (1836). Domaći pregaoci madarske istorije književnosti, današnji istraživači i zastupnici negovanja književnih veza žele da podsete na lepo poglavljje i dokumenat ovih pozitivnih veza objavljuvajući i priredivanjem reprint izdanja ove knjige. Ponovnim objavljuvajući takve knjige koja je na svoj način i svojim sredstvima uspešno doprinela formiranju madarskog književnog ukusa u doba reformi, čak i javnog mnjenja. Neka mi, dakle, bude dopušteno da ovu knjigu prikažem i kao dokument i da s nekoliko reči očrtam u čemu danas vidimo njenu ulogu u istoriji kulture. Smatram da je ovo podsećanje istovremeno i doličan poklon – druga godišnjica – pred velikim delom Vuka Karadžića, jer je njegova velika zbirka poslužila za osnovu prevodima Jožefa Sekača. Maločas pomenuti uticaj Sekačeve knjige na shvatjanje i mnjenje madarske književnosti u doba reformi, a time sam želeo da ukažem da se na stranicama madarskih suvremenih časopisa ne javlja samo jedan tekst koji se bavi kulturom naroda unutar istih državnih granica, ili susednih naroda. Ne može biti slučajno, na primer, što je na stranicama *Athenauma*, lista koji su pokrenuli Verešmarti, Bajza i Toldi (i koji je takođe započeo da izlazi pre 150 godina, 1. januara 1837), odmah u prvim brojevima došlo do objavljuvanja takvih tekstova koji su nedvosmisleno karakteristični za sekachevsku orientaciju, čak se može iskazati i njihova filološka veza. Mogli bismo ovde ukažati na tekstove Gabora Kazincija, Gergeja Cucora, Lerince Tota i drugih koji tumače na nov način, u duhu suvremenog gradanskog liberalizma, ceo niz pojmoveva kao što su pravna jednakost nacija, patriotizam i kosmpolitizam. Međutim, ono što je u neposrednoj vezi sa Sekačevim prevodima, što je značajnije sa stanovišta naše rasprave i što je važnije za književni svet razdoblja jeste što njegova knjiga kruniše sve veće interesovanje od Kazincija pa od Kelčije prema »srpskom tonu madarske umetničke poezije«, kako Janoš Horvat veli za ovu pojavu. Treba da upozorimo da ovde nije prosto reč o uspešnom ili manje uspelo zvučanju i adaptaciji deseterca srpskog porekla u madarskom stilu. Naime, znameniti »srpski manir«, o kojem se mnogo raspravljaljalo, znači i inovaciju u shvatjanju poezije, ili kako se danas obično kaže: vrši strukturalnu funkciju. Greška bi bila, naime, ako bismo u obrazovanju trohejskog stiha od deset slogova videli neposredno preuzimanje, i samo to, iz srpske narodne poezije, a isto bismo tako pogrešili ako bismo kriterijume i značenje ovoga »manira« tražili samo u određenim metričkim momentima. Čini nam se da ni danas, posle šezdeset godina, nismo dovoljno dobro ocenili ono zapažanje Janaša Horvata o narodnjačkom »srpskom tonu«, da on »...zaslužuje pažnju i u celokupnoj praksi predpetfejevske umetničke poezije, kao vrsta narodnošašiva koja pesniku dozvoljava da se slobodno ostvari i ne zavodi ga na to da sebe travestira u narodni oblik, što je u narodnoštvu madarskog obrasca bilo gotovo neizbežno i pretežna praksa počev od Karolja Kišfaludija.« »Srpski manir«, dakle, u madarskoj poeziji utire put koji ukazuje prema Petefiju i poeziji koja se razvija u njegovom duhu, pa zbog toga ne treba samo da ukazujemo na njegovu važnost što se tiče istorije stiha i oblika, nego i što se tiče istorije poezije. Zasluga je Sekačevih prevoda što je to, počev od 1836, postajalo sve očiglednije. Iako i Ferenc Toldi već 1827. godine, govoreći o desetercu srpskog porekla, помињe ne samo jednu vrstu stiha, nego i stil, a od tada su to mnogi zapazili a da nisu podrobne ispitivali smisao ove tanane distinkcije. Još je i Laslo Galdi u raspravi iz 1972. *Naš deseterac srpskohrvatskog porekla*, ispitivao ovaj oblik stiha uglavnom na osnovu primene raščlanjivanja, sklopa, šeme stiha, cenzure, opkoračenja i sličnih elemenata, jedva vodeći računa o drugim određenjima koji se javljaju u oblicima petefjevskih stihova srpskog porekla, određenjima koji više nisu važni za izgradnju stiha, nego za poeziju. Neka mi bude dozvoljeno da ja pod ovom reči (poziciju), možda malo starinski, razumem pomalo nešto drugo nego uopšte današnji istraživači estetike pesme, dakle da delu Jožefa Sekača ne pristupam na osnovu pravilne ili nepravilne deobe na duge i kratke slogove, rasudivanja o odnosima naglasaka, ritmičkih komponenti, cenzure, raščlanjavanja, statistike glasova, isticanja udara, pravilnosti »terasaste gradnje pesme«, granične ritma i bezbroj drugih pojmoveva nauke o oblicima stiha, nego da obratim pažnju na ljudske odnose izražene u poeziji, odstupajući »od ovih mehaničkih regula«, kako je pisao Janoš Feldi, debre-

censki poeta iz osamnaestog stoljeća, ili kako je isticao i njegov prijatelj Čokonai: *Covek je prvi predmet poezije*, dakle kao što ni čovek nije tek samo »šaka minerala«, isto tako ni poezija nije istovetna sa svojim sopstvenim fizičko-tehničko-materijalnim elementima. Ovakvo shvatjanje poezije, mislim, malo preinačuje i estetski sud o Sekačevom delu, kojem su sve do sada pridavani samo atributi »dobračerno«, »zaslužuje pohvalu zbog revnosti«, »marljivo«, »savesno« i slično, u kojem je naročit naglasak dobila stežnjost »zadnatskih ograničenja«, iako pouzdano možemo tvrditi da ni pesnici mnogo znamenitiji od njega nisu shvatali ni razumevali svet srpskohrvatske narodne poezije, njene poruke i duševne predele.

Daleko smo od namere da prigodom ovoga jubileja do sjaja izbrisimo ime Jožefa Sekača ili da lažnim sjajem okružimo njegovo delo koje samo po sebi tek skromno sveti. Ali nam je ipak dužnost da skinemo s njega prašinu koju je vreme nataložilo, da bi opet postalo vidljivo ono što pred našim očima već skriva tama stoljeća. U uvdioj studiji za reprint izdanje skrenuo sam pažnju da se u evropskoj prezentaciji srpske narodne poezije prilično jasno može razlikovati prevukovski i povukovski period. Tako je to manje-više i u madarskoj književnosti. U prevukovski period spadaju, na primer, prevodi Kazincija i Kelčije, odnosno samostalni (iako ne potpuno nezavisan od Vuka) srpski versifikacijski postupak Kelčije, dok se u drugi period mogu svrstati prevodi posle bečkog izdanja Vukovih zbirki, a među njih i Sekačevi prevodi.

Na žalost, ovde ne mogu podrobno da analiziram ova dva perioda, niti da međusobno uporedujem okolnosti i rezultate recepcije, zbog toga što sam samo sumarno da podsetim kako se prodiranje srpskohrvatske narodne poezije u književnu kulturu Europe u prvom periodu više može pratiti samo na nivou uzimanja k znanju, a karakterišu je prigodnost, indirektnost i redukcija koja se javlja zbog posredovanja više jezika. U drugom pomenutom periodu (počev od druge četvrtine 19. stoljeća), međutim, ona se već kao sastavni element ugrađuju u organizam evropskih književnosti, kao njihov inspirativni, tvorački i stvaralački deo.

Ovaj se proces, naravno, ne odigrava jednako ni što se tiče dubine i intenziteta, niti pak u pogledu preuzimanja elemenata forme. Isto su tako promenljivi i različiti i načini recepcije: s proticanjem vremena sve se više potiskuju posredničke kulture, dolaze do izražaja u sve većoj meri izvorne jezičke i poetičke osobenosti; individualno i profesionalno interesovanje, sporadične prevode smenjuju opštiju pažnju i objavljuvanje zbirki. Razlike koje se javljaju u novoj etapi recepcije (posle pojave Vukovih zbirki) u odnosu prema starijoj, očigledno imaju i književno-istorijske (istorijske) uzroke. Pomenuto organsko ugradivanje jugoslovenske narodne poezije u druge sredine karakteristično je u prvom redu za one književnosti čiji bitni činiovi razvoja deluju istim smerom u istorijskom kretanju; dopire do prostog nivoa prisustva, gde samo prevod pojedinog velikog pesnika udara žig na »repräsentativno« delo, a opet je drukčiji sud i uloga ove poezije u onim književnostima u kojima zadowoljava prigodne zahteve, ili gde je samo prolazna književna moda, trenutni pravac ili val ukusa. Ova se gledišta jedva i mogu zanemariti ako veliki poduhvat Jožefa Sekača ispitujemo u kontekstu recepcije srpskohrvatske narodne poezije u Evropi i želimo da okarakterišemo osnovne crte njegovog rada. hoćemo da utvrdimo njihovu vrednost.

Ovom prilikom nemamo ni mogućnosti da prikažemo, ma i sažeto, zašto i u kojoj se meri razlikuje proces organskog ugradivanja u pojedine nacionalne književnosti, jer se takoreći u svakoj sredini dobija drugačija slika. Tek veoma uopšteno možemo govoriti o tome da je u književnostima slovenskog jezika ova spremnost razumljivo mnogo veća zbog prednosti situacije koja povoljno utiče na recepciju. Ovde ne treba misliti samo na jezičku srodnost, ili na zajedničko postojanje drevnih spomena u svetu tradicije slovenskih naroda, nego na osećanje slovenske zajednice, koja je dobila značajan podsticaj od snažnog prodora romantične nacionalne svesti. U slučaju književnosti germanskih, romanskih ili ugro-finskih jezika pak presudni su drukčiji motivi, ponajviše idejni, istorijski ili estetski impulsi, ali veliku ulogu igra i takozvana – da tako kažemo – »istorijska slučajnost«; ko su oni koji udaraju žig, ili posredstvom koje značajne ličnosti od ugleda je srpska narodna poezija ušla u krvotok nacionalne književnosti. Poznato je da u nemackoj književnosti Herder, Gете i Jakob Grim usmeruju pažnju prema srpskoj i hrvatskoj narodnoj poeziji, a sama ova puka činjenica od vanrednog je značaja, na primer, u odnosu na engleske ili francuske adaptacije. Opet se moramo poslužiti samo grubim uopštavanjem, ako želimo da okarakterišemo povratno delovanje tzv. »velikih jezika« i »velikih književnosti«. U njihovom razvoju srpska narodna poezija služi uopšteno za pokriće ili ponovno opravljanje određenih načela istorije filozofije i estetskih koncepcija književnosti, ali najčešće bez zajedničke sudsbine i sličnih iskustava istorije, bez komplementarnosti koja izvire iz neprekidnog dodira i zajedništva.

Tražeći prevodilačke motive Sekačevog poduhvata moramo ukazati na jedan s kojim se ne možemo susresti u vremenima pre pojave *Srpskih narodnih pesama* (pre 1836), ni kod madarskih, niti kod prevodilaca s drugih jezika. S takvom inspiracijom Sekača

koja ga u bitnim crtama i s prednošću razlikuje od prevodilaca s drugih jezika, adaptatora, kritičara, sastavljača izbora, urednika antologija. A to je doživljaj neposrednog ljudskog dodira, prisnosti, neminovni trenuci svakodnevnih i trajnih doticaja, koji se nikada ne mogu pobrati sa susretima načelnih gledišta, s idejnom istovetnošću, s podudarnošću poetike ili ukusa ili sa srećnim doprinosom okolnosti i uslova. Kao prvo pominjemo primer Ferenca Kazincijia. Kada se literator oduševljava »nebeskom lepotom« *Hasanaginice*, istina u svom racionalističkom maniru lakog oduševljavanja, pred njim zapravo lebdi ideal poezije. Prema svedočanstvu pisma upućenog Mušickom (ne pesniku, nego – prema tananoj distinkciji Mladen Leskovca – poeti) u njoj uznosi uzornost i vrednost klasicizma koji je iznad *nacionalnog*, shodno herderovskom univerzalnom humanom idejnog krugu. Talijan Fortis očima putopisca u srpskoj narodnoj poeziji otkriva kuriozitet, on se divi *nepoznatom*, poeziji ljudi *dručkijeg* sveta, njihovim običajima, duhovnim predeľima; Gete, čija je »glava dijamant, ali srce oblatak«, da se poslužimo nemilosrdnom oznakom Petefija, otkriva u južnoslovenskim narodnim pesmama pesničke mogućnosti za *West-östlicher Diwan* i *Urworte Orthphisch*; za motiv Tereze Jakob presudna je inspiracija koja dolazi spolja, Geteova sugestija; Puškinovo interesovanje sasvim je folklorističkog korena; srpska narodna poezija ni malo nije bliža ekstenzivnoj radoznanosti Bauringu od poezije Španije, Jave ili Rusije; a daleko su drukčiji Sekačevi uzroci, namere, inspiracije, stavovi koji su u pozadini prevoda, prepeva, imitacija Mickijevića, Merimea i ostalih pesnika. . .

S predanom pažnjom i velikom brižnošću Sekača uobičeni su tekstovi pesama, uvdovne reči u knjizi, karakteristike predstavljenih tipova pesama, razjašnjenja reči i pojmove, umesne beleške, ukratko, počev od posvete pa do završenog zapisa u knjizi, u kojem predstavlja Vuka Karadžića madarskom čitaocu: svaka stranica knjige odaje da nam je u ruci delo čoveka koji je najosjetljivije i najplodnije godine mladosti posvetio stvari u kojoj je video mnogo više od ravnodušnog penzuma, zadatka zanatske rutine. Dakle, prožima ga radost upoznavanja i zanos prema otkrivenom, a ponosan je što nije ostao veran samo formi pesama, nego i njihovoj sadržini i duhu: »... znam da metar podjednako dugujem umetnosti i odnegovanim uvu. Ovde, međutim, radije želim da budem optužen zbog nevernosti prema metriči, nego zbog nevernosti prema smislu izvornika.«

Moramo reći i da Sekačeve *Srpske narodne pesme* ne spadaju među vrhunska ostvarenja madarske prevodne književnosti, kao npr. Aranđev Aristofan, Babićeva *Boženstvena komedija*, ili, da uzmemo žanrovske bliže primer, *Kalavela* Bele Vikara. Istina, već su i ove prevede smenili noviji, moderniji, ali bismo se mogli pozvati na jedan takav slučaj da stari, jezički i po poetskim sredstvima danas već izbledeli prevod, čuva nešto što u novom nedostaje shodno prirodi stvari. *Onjegin Karolja Bercija* može poslužiti za primer: doba pruža životu uspomenu u Bercijevom prevodu, vremenski još ne jako udaljenju patinu prevoda, akustiku puškinovskog govorja, pomalo bidermajersku atmosferu, i to je onaj višak koji ne može biti, razume se, osobenost modernog, tačnijeg i više umetničkog prevoda Aprilijevog. I u Sekačevim prevodima srpskih pesama osećamo nešto slično: autentičan osećaj u čitaocu budi arhaični jezik koji nije prisilan u oponašanje, istodobnost s Vukovim pesmama, zajedničko delovanje *starog i narodnog*, pojmove koji u našoj svesti uopšte idu skupa. Naravno, srpske narodne lirske i epske pesme nisu nastale u Vukovo vreme, nego su – kao i uopšte dela tradicionalne poezije –, tako da kažemo: od vajkada. Istina, kao živi organizam, koji se uobičjava i razvija, i pesme se menjaju zajedno sa celom narodnom kulturom prema zakonima kretanja zajedničkog života. Tako očito ni u Vukovo vreme zabeležene pesme nisu bile identične s onima iz, na primer, 16–17. stoljeća. Ipak, onako kako danas poznajemo srpsku narodnu poeziju, kako ona u nama živi, u suštini pismeno zabeležena početkom devetnaestog veka u procesu svog razvoja, tada je fiksirana ušla u opštu svest. Takoreći cela Evropa je fiksirala pesme na način odgovarajući stanju svog jezika početkom devetnaestog veka, otuda danas, u svesti sto pedeset godina mlađeg čitaoca to se gotovo potpuno izjednačilo s jezikom, upotrebo reči i pesničkim sredstvima datog perioda. Autentičnost predstave u Sekačevim prevodima pesama, dakle, pojačava i vremenska blizina (njegovu istovremenost sa zapisima pesama). On ne stilizuje ne vrši arhaizaciju, nego koristi jedino moguća i prirodna sredstva svoga doba, a da ne mora da ih traži. Zbog toga možda njegov izraz deluje naivnije, a to je u vezi s time što on nije poeta doktus: ni melen broj njegovih originalnih pesama ne pokazuju virtuoznost korišćenja forme, individualnu dovitljivost, blistavu upotrebu jezičkih sredstava. Sekačeva prevodilačka pokornost sopstvenu versifikacijsku veština podređuje »službi«, za njega izvorni tekst nije izgovor za pesničke vežbe, kao što će biti podosta kasnije kod velikih pesnika u razdoblju časopisa *Njugat* (Zapad), nego istinska suprotnost prevodilačkom programu M. Babića u *Pau-novom perju* gde govori da mu je »madarska pesma bila važna, ne engleska ili francuska. Moja pesma je bila važna, ne pesma stranog pesnika. Mnogo puta sam menjao tekst, jednostavno zato jer se nešto meni – u madarskom – drukčije više dopadalo (...). Ova

knjiga je pesnička skica za knjigu, zbirka mojih stilskih studija«.

Današnji čitalac oseća da su *Srpske narodne pesme* već zastarele u mnogom pogledu, a uzrok za to kritika je utvrđila u nedostatu jezičke stvaralačke maštice i poetske inspiracije. A opet, mogli bismo pomisliti da je Sekač upravo zato verniji srpskim pesmama, prevodi su mu zato tačniji i dosledniji, bliži su izvornom sadržaju, elementima forme i otuda i atmosferi, jer nije morao da se bori s kočionim silama sopstvene poezije, s prinudama ili otporima, i nije morao da vrši nasilje nad sopstvenom izgrađenom metričkom praksom i ukusom. I kako nije bio obavezan ni prema jednoj školi, pravcu ili stilu, njegovo korišćenje jezika i stvaranje oblika mnogo je gipkije i plastičnije nego kod njegovih savremenika, na koje su ometajuće delovale sopstvene obaveznosti. Sekačev rad naročito *današnji* čitalac oseća zastarelim na osnovu svojih očekivanja i zahteva prema pesmi, ali upravo na osnovu naših današnjih poznavanja istorije verisifikacije i stila možemo tvrditi i to da se merila »modernost« poezije reformskog perioda nedvosmisleno mogu prepoznati u uobičajivanju tekstova madarskih pesama, a ovde treba da mislimo i na onda tek retko okušavanu sadržinsku vernost prema originalu.

Sekačev prevodilački rad kao pesničko ostvarenje nesumnjivo zaostaje za njegovim književno-istorijskim značajem, što bi se kratko moglo označiti ime da je znatno doprineo ovladavanju narodnog pevanju u izražajnoj formi (potom pak i novoj sadržini) koja odomaće novi ukus, a isto tako je važan i njegov značaj za istoriju uzajamnih veza. Ipak zadržavamo mišljenje da u Sekačevom prevodilačkom učinku postoje i nedosmislene estetske vrline koje ne nalazimo ni kod njegovih prethodnika koji su mnogo značajniji kao pesnici, ali ni kod sledbenika koji su raspolagali mnogo većim zanatskim znanjem. I ovde ne mislimo samo na prednost koja potiče od *istodobnosti*, od potencijalno date savremene komponente, o čemu je već bilo reči, nego na njansu koja je harmonična s izvornikom, na čisto ostvaren ton srpske pesme, na veći stepen istovremenih uočavanja stilskih istovetnosti, na elemente intonacije narodnog pevača koji se ne mogu nadoknaditi naučenim pesničkim lukavstvima i majstorijama. Sve ovo pak prevodilac može usvojiti jedino putem neposrednog dodira i zahvatajući s izvora. Kao retko ko među njegovim savremenicima, on je osetio u desetcu elemenat koji čini stil, i nije ga prahvatao kao prinudnu formu. Osetio je da se iza akustičnosti, harmoničnosti srpske pesme krije rasploženje, stav, osećanje sveta, što nije individualna karakterna oznaka, nego oznaka jednog kolektiva, celog naroda koji se služi ovim oblikom i sazvučjem. Naslutio je ono što znaju tek moderne metrike: U stvaranju pesme uvek učestvuju zajedno sve komponente: podjednako akcenat i vremenska dužina, muzički i misaoni elemenat.

Da navedemo kao ilustraciju nekoliko primera iz »Objašnjenja«. Pod odrednicom »Junačka pesma« čitamo: »Autor je u Sremu, poimence pred manastirom Grgeteg, video jednog rapsoda i oko njega grupu posmatrača, i nije mogao da se nadivi različitim znancima koji su se ogledali na licima i u pokretima koji su bili plod delovanja pesme«. A potom kao mogući uzrok ovoga delovanja pominje da »u svakom stihu od deset slogova (gde je cezura posle četvrtog sloga) smisao je gotovo uvek potpun: nema nikakvih tragova veštačkog perioda«. Sve to dopunjava zapažanjem da »... ne treba pominjati kao da zvuci ove konjske strune poseduju čarobnu moć koja stotine i stotine slušalaca okuplja oko rapsoda koji peva junačke pesme, i to ne zato što izgleda da su gusle uz pesmu toliko sporedna stvar da njihov zvuk nadoknadije samo ono vreme kada pevač uzima dah; i oglašavaju se tek kod dva ili tri poslednja sloga strofe, dok se kod prvih slogova sledeće strofe gubi. Ovim pojedinostima pažljivog opisa priključuje se i njegova izjava koja zadire u toliko puta, i tada i od tada, pominjano pitanje srpskog epskog deseterca: »Prevodilac se trudio da verno sledi izvornik kako u pogledu cezure, tako i u pogledu broja stihova i slogova. Za metar je u pesmama ponajčešće birao većma troheje – katkad u jambove; a ako bi tu ponegde čitalac našao koju grešku: uzrok neka potraži u gledištu autora po kojem je manja greška protiv oblike nego optužba zbog udaljavanja od teksta.«

Biće da je i ovoliko dovoljno da bismo naslutili svet Jožefa Sekača, čoveka i pesnika, njegove duhovne i duševne napore dostoje poštovanja, koje je otelotvorio uzbirci koja se pojavila pre podrug stoljeća. Nije objavljenje, nije kamena ploča ili Jevandelje ova knjiga da bi izmenila pesničko računanje vremena ili književni kalendar. Još su i njegovi savremenici, tako i Đulai, videli u njoj primer koji zaslžuje da se sledi i da bude nastavljen. Preštampavanjem prvog izdanja *Srpskih narodnih pesama* upravo bismo hteli istaći ovu uzornu nameru prilikom ove skromne godišnjice.

sa madarskog: Sava Babić

* Naslov Sekačevog dela *Szerb nepdatok es hosregék* ovde je preveden s izvesnim odstupanjem, jer madarski jezik precizno razlikuje u narodnoj poeziji lirske pesme koja se peva (dal) od junačke, epske pesme, pa i Sekač koristi naslov u kojem se vidi da je njegova zbirka sastavljena od pesama koje se pevaju (»ženske«) i junačkih (»muških«) pesama; zato nismo mogli naslov prevesti »Srpske narodne i junačke pesme«, jer bi na taj način izostale lirske, a razume se da su junačke pesme istovremeno i narodne; takođe, nismo želeli da uvodimo naše termine u sam naslov koji se prevedi s madarskog (»Srpske ženske i junačke narodne pesme«), već smo naslov nezнатно uopštili i učinili ga u prevodu prirodnim (Prim. prev.).